

WŁADYSŁAW TATARKIEWICZ

DZIENNIKI

Tom I

Lata 1944–1960

Z rękopisów odczytali i przepisali, wstępem i biografią filozofa
poprzedzili

RADOSŁAW KULINIAK, DOROTA LESZCZYNA
MARIUSZ PANDURA, ŁUKASZ RATAJCZAK

Kęty 2019
WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI

Dzienniki, tom I

© 2019 by spadkobiercy Władysława Tatarkiewicza

© 2019 by Radosław Kuliniak, Dorota Leszczyna, Mariusz Pandura, Łukasz Ratajczak
for the edition and introduction

The license for this edition belongs to the Wydawnictwo Marek Derewiecki. All rights reserved.

Wydanie pierwsze

Recenzenci: prof. dr hab. Adam Grzebiński

prof. dr hab. Andrzej J. Noras

Redakcja naukowa i korekta: Maria Urbańska-Bożek

Indeks nazwisk: Maria Urbańska-Bożek

Skład tekstu i projekt okładki: Aurea Press

Druk i oprawa: Pasaż sp. z o.o.

ul. Rydlówka 24

30-363 Kraków

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, pochodzących
z Funduszu Promocji Kultury

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

ISBN 978-83-66315-12-9

WYDAWNICTWO MAREK DEREWIECKI

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax (33) 8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

Dystrybucja: tel. 502637305

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
BIOGRAFIA WŁADYSŁAWA TATARKIEWICZA	
CZĘŚĆ PIERWSZA. LATA 1886–1939	17
ROZDZIAŁ PIERWSZY	19
Dom rodzinny. Dorastanie. Gimnazjum. Matura. Śmierć ojca. Studia na Cesarskim Uniwersytecie. Prawo i filozofia. Tajne komplety. Kontakty z Adamem Mahrburgiem.	
ROZDZIAŁ DRUGI	35
Wyjazd na studia do Zurichu. Władysław Kornilowicz i Edward Loth. Niedostatki filozofii w Zurichu. Berlin. Życie proletariackie z Romanem Dmochowskim. Stefan Spiess i życie kulturalne Berlina. Hermann Cohen w Berlinie. Przenosiny do Marburga.	
ROZDZIAŁ TRZECI	44
Pierwsze kroki w Marburgu. José Ortega y Gasset i Władysław Tatarkiewicz o filozofii marburskiej. Studia u Hermana Cohena i Paula Natorpa. Przesyt filozofią Kanta i Platona. Kontakty z Nicolai Hartmannem i Heinzem Heimsoethem. Studia nad Arystotelesem. Doktorat z Arystotelesa. Recenzje Hermanna Cohena, Paula Natorpa i Franza Richarza. Rygorozum. Publikacja doktoratu. Koniec studiów w Marburgu.	
ROZDZIAŁ CZWARTY	64
Powrót ze studiów. Kontakty z Władysławem Weryhą. Lwów. Kazimierz Twardowski i lwowscy historycy sztuki. W Paryżu u Henri Bergsona. Marburski jubileusz Hermanna Cohena. Petersburg. Badania nad archiwum stanisławowskim. Czas spędzony między sztuką a nauczaniem filozofii.	
ROZDZIAŁ PIĄTY	93
Wakacje na Lido. Powrót do Warszawy. Wojenne działania organizacyjne Władysława Weryhy. „Rudolf Valentino”. Powołanie Instytutu Filozoficznego. Działania generała Hansa Hartwiga von Beselera. Bohdan Graf Hutten von Czapski – administrator. Polski Uniwersytet Warszawski.	

ROZDZIAŁ SZÓSTY	109
Powołanie Uniwersytetu Warszawskiego. Pierwsze zajęcia Władysława Tatarkiewicza. Studenci i praca koła filozoficznego. Śmierć Weryhy. O polską niepodległość. Strajki uczelniane. Troska i odpowiedzialność.	
ROZDZIAŁ SIÓDMY	119
Kontakty z Kazimierzem Twardowskim. Komisja Stabilizacyjna i nowy skład profesorów Uniwersytetu Warszawskiego.	
ROZDZIAŁ ÓSMY	134
Ponowne starania habilitacyjne. Decyzje Kazimierza Twardowskiego. Rozprawa habilitacyjna. Termin kolokwium habilitacyjnego. Kolokwium habilitacyjne. Spór o tytuł. Władysław Tatarkiewicz docentem prywatnym na Uniwersytecie Lwowskim. Brak posady na Uniwersytecie Warszawskim.	
ROZDZIAŁ DZIEWIĄTY	142
Kiedy ślub? Propozycja angażu w Wilnie. Wilno a może Londyn? Odkrycie wileńskie. Koledzy z Uniwersytetu. Wileńscy studenci. Zajęcia uniwersyteckie.	
ROZDZIAŁ DZIESIĄTY	152
Obietnica Kazimierza Twardowskiego. Stan filozofii wileńskiej. Kontakt z Wincentym Lutosławskim. Zapowiedzi Józefa Wrzoska. Korespondencja Władysława Tatarkiewicza z Kazimierzem Twardowskim. Propozycja rektora i dziekana Uniwersytetu Wileńskiego. Nominacja profesorska. Wojna polsko-ruska.	
ROZDZIAŁ JEDENASTY	165
Ponownie w Wilnie. Tymczasem Paryż. Z Wilna do Poznania. Referencje poznańskie. Druga nominacja na profesora nadzwyczajnego. Poznańskie życie towarzyskie. Uniwersytet w Poznaniu. Prace nad materiałami wileńskimi.	
ROZDZIAŁ DWUNASTY	178
Warszawski bałagan. Kolejna próba nominacji profesorskiej w Warszawie dla Kazimierza Twardowskiego. Układ wymienny. Niezrozumienie Komisji filozoficznej. Profesura nadzwyczajna dla Władysława Tatarkiewicza. Jeszcze jeden rok w Poznaniu. W Warszawie po raz wtóry.	
ROZDZIAŁ TRZYNASTY	188
Powrót do Warszawy. Ponownie w „Przeglądzie Filozoficznym”. Życie towarzyskie. Zajęcia w katedrze historii filozofii. I Zjazd Filozofów Polskich we Lwowie. Narodziny syna Krzysztofa Tatarkiewicza. Gospodynie w domu Tatarkiewiczów. Zachowane protokoły seminaryjne z lat 1924/1925. Zajęcia	

na Politechnice Warszawskiej. Propozycja Zakładu „Ossolineum”. W Radoryżu o *Historii filozofii*. Dobra forma wydawnicza Władysława Tatarkiewicza.

ROZDZIAŁ CZTERNASTY 202

Opóźniona podróż poślubna do Italii. Zajęcia akademickie. Kolejny zeszyt seminaryjny. Prace nad *Historią filozofii*. Wykłady z historii filozofii w Instytucie Filozoficznym. Polski Zjazd Wychowania Moralnego. Ostatnia w 1926 roku sesja historii filozofii. Przygotowania do wyjazdu paryskiego. Paryż.

ROZDZIAŁ PIĘTNASTY 209

Powrót z Paryża i urlop naukowy. Kwestia nominacji na profesora zwyczajnego w Uniwersytecie Warszawskim. Nominacja do Warszawskiego Towarzystwa Naukowego. Kolejny rok zajęć akademickich. II Zjazd Filozofów Polskich. Wileńskie spotkania z historią filozofii. Krótkie wypadki edukacyjne do Oslo, Kopenhagi, Sztokholmu. Zmiany w zajęciach akademickich. Wznowienie wystąpień w Towarzystwie Naukowym Warszawskim. Wykłady we Włoszech. Nicolai Hartmann w Warszawie. Inne odczyty i publikacje Władysława Tatarkiewicza.

ROZDZIAŁ SZESNASTY 220

Wykłady akademickie. Dwa kongresy światowe. Kolejne wykłady akademickie. Publikacja podręcznika do *Historii filozofii*. Ponownie w Paryżu! Do Londynu przez Międzynarodowy Kongres Historii Sztuki w Sztokholmie. Z Ossowskimi u grobu Francisca Bacona. Kongres w Pradze. Wybór do Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych. Brazylia. III Zjazd Filozofów Polskich. Bruksela i Bułgaria. Ostatnie wojaże przed wybuchem II wojny światowej.

DZIENNIKI WŁADYSŁAWA TATARKIEWICZA *Lata 1944–1960*

Zeszyt pierwszy: Rok 1944	247
Zeszyt drugi: Rok 1944	255
Zeszyt trzeci: Zima 1945	264
Zeszyt czwarty: Zima 1945 roku (od stycznia 1945 roku)	274
Zeszyt piąty: Wiosna 1945 roku	284

Zeszyt szósty: Lato 1945 roku	295
Zeszyt siódmy: Od jesieni 1945 roku do lata 1946 roku	306
Zeszyt ósmy: Jesień 1946	329
Zeszyt dziewiąty: 1947 rok	341
Zeszyt dziesiąty: Od jesieni 1947 roku do lata 1949 roku (część pierwsza)	353
Zeszyt jedenasty (część pierwsza): Lato 1948 roku	363
Zeszyt dziesiąty: Od jesieni 1947 roku do lata 1949 roku (część druga)	368
Zeszyt jedenasty (część druga): od czerwca 1949 roku do lipca 1950 roku	385
Zeszyt dwunasty: Lato i jesień 1950	411
Zeszyt trzynasty: Od listopada 1950 roku do lipca 1952 roku	424
Zeszyt czternasty: Od lipca 1952 roku do czerwca 1954 roku	480
Zeszyt piętnasty: Od czerwca 1954 roku do października 1955 roku	539
Zeszyt szesnasty: Od listopada 1955 do czerwca 1956	578
Zeszyt siedemnasty: Od czerwca 1956 roku do końca 1957 roku	604
Zeszyt osiemnasty: Styczeń 1958 – styczeń 1959	659
Zeszyt dziewiętnasty: Od 4 lutego 1959 roku do 3 kwietnia 1960 roku	685
 INDEKS NAZWISK	 714

WSTĘP

Mamy zaszczyt zaprezentować *Dzienniki* Władysława Tatarkiewicza. Po wielu latach w zasobach Połączonych Bibliotek WFiS, IFiS PAN i PTF odnalazł je Łukasz Ratajczak, pracownik Gabinetu Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

Tatarkiewicz zaczął prowadzić zapiski już w 1911 roku. Do 1944 roku zbierały się trzydzieści cztery zeszyty. Pozostawione jednak w domu przy Prezydenckiej 4, spaliły się podczas Powstania Warszawskiego razem z innymi materiałami archiwalnymi (listy, wykłady, protokoły, materiały rodzinne, zapiski brulionowe, rękopisy, pierwsze wydania i kopie prac wydanych, ogromna biblioteka itd.) W swoich *Zapiskach do autobiografii* Tatarkiewicz pisał:

W roku 1911 dostałem od kogoś kalendarzyk małego formatu, jedna kartka na każdy dzień roku, ale dość miejsca, by zapisać najkrócej, co dnia którego robiłem. Napisałem, gdzie byłem, kogo widziałem. Tak do tych notat przywykłem, że potem co roku kupowałem te małe kalendarzyki w skórę oprawne (można je było dostać w sklepie Winiarskiego na Nowym Świecie) nawet jeszcze podczas wojny. W sierpniu 1944 spłonęły mi trzydzieści cztery takie kalendarzyki, spłonęła historia mojego życia w najwęższej postaci¹.

Prezentowane *Dzienniki* obejmują okres od sierpnia 1944 roku do 1 stycznia 1977 roku. Dotyczą czasu Powstania Warszawskiego, końca II wojny światowej oraz lat powojennych, tj. w znacznej części okresu kształtowania się i bezwzględnej dominacji władzy komunistycznej. Kończą się 1 stycznia 1977 roku, kiedy to filozof, głównie z powodów zdrowotnych, przerwał dalsze pisanie².

¹ Zob. Wł. Tatarkiewicz, *Zapiski do autobiografii*, w: T. i Wł. Tatarkiewiczowie, *Wspomnienia*, Warszawa 2011, s. 184–185.

² Ostatni wpis w *Dziennikach* Tatarkiewicza (w wersji przez nas posiadanej) pochodzi z 1 stycznia 1977 roku.

Wskazany materiał archiwalny, podzieliliśmy na dwie części. Postąpiliśmy tak ze względu na jego wielkość, tj. trzydzieści siedem kolejnych zeszytów, głównie szesnastokartkowych i trzydziestodwukartkowych, zapisanych linia w linię. Pierwszy tom obejmuje dziewiętnaście pierwszych zeszytów z lat 1944–1960. Drugi zaś pozostałe osiemnaście i dotyczy lat 1960–1976.

Odczytanie *Dzienników* było żmudne i czasochłonne. W wielu miejscach tekst był niemożliwy do odcyfrowania. Przepisując rękopisy, nie staraliśmy się ingerować zbyt w ich treść. Niemniej trzeba było dokonać pewnych zmian natury konstrukcyjnej (wyróżnić zapisy konkretnych dat dziennych w poszczególnych zeszytach) i stylistycznej (głównie starej pisowni), dostosowując całość do współcześnie obowiązujących w języku polskim zasad pisowni i interpunkcji. Pierwsze partie *Dzienników* powstawały w czasie Powstania Warszawskiego, późniejsze w okresie ucieczki z Warszawy, a kolejne pod koniec wojny – w Krakowie i Luborzycu. Okres powojenny, choć bardziej stabilny, niepozbawiony był napięć i zaskakujących zwrotów sytuacji w życiu rodzinnym Tatarkiewiczów. Ciągła zmiana miejsca zamieszkania oraz dynamiczny przebieg wypadków dnia codziennego nie sprzyjały prowadzeniu zapisków w *Dzienniku*. Mimo to Tatarkiewicz starał się je sporządzać systematycznie. Dzięki temu pozostawił po sobie materiał o historycznym znaczeniu. Opis Powstania Warszawskiego i jego pacyfikacji stanowi poruszający przekaz tamtych dramatycznych wydarzeń. Równie ciekawe są losy rodziny Tatarkiewiczów, ich przyjaciół i znajomych, po wojnie. Przez strony *Dzienników* przewija się niekończący się korowód imion, nazwisk, pseudonimów i przydomków. Nie sposób zidentyfikować wszystkich wymienionych osób. Niemniej sporządzony przez nas „Indeks nazwisk” nieco porządkuje tę kwestię.

Filozof pisał sam swoje *Dzienniki*. Żona Teresa pomagała mu, w latach siedemdziesiątych, porządkować materiał rękopiśmienny³. Jak dotąd nie zostały w całości odczytane i przepisane. Nasza publikacja jest pierwszą taką próbą.

Zapiski Tatarkiewicza mają ciekawą historię. Krzysztof Tatarkiewicz, w „Posłowie” do trzeciego wydania *Wspomnień* Teresy i Władysława Tatarkiewiczów, opisał dzieje swoich przodków, zajmujących się spisywaniem

³ Zob. K. Tatarkiewicz, „Posłowie do trzeciego wydania”, w: T. i Wł. Tatarkiewiczowie, *Wspomnienia*, dz. cyt., s. 311.

własnych reminiscencji⁴. W kolejności wymienił: Franciszka Brzezińskiego z Bełżyc i pradziadka swojej babki Marii Tatarkiewiczowej⁵. Dalej wspomniął o *Pamiętniku* Jana Brzezińskiego – teścia rzeźbiarza Jakuba Tatarkiewicza⁶. W następnym pokoleniu pisali dzienniki Jakub i Ksawery Tatarkiewiczowie⁷. Natomiast Władysław Tatarkiewicz zaczął spisywać swoje wspomnienia jeszcze w czasach studenckich. Miały one, jak zapisał Krzysztof Tatarkiewicz:

Charakter krótkich notatek: tu byłem, to robiłem, tego (czy to) widziałem⁸.

Poza tym, notatki:

które mogły stanowić podstawę do napisania pamiętników, spaliły się (wraz ze spuścizną dziadka i pradziadka) razem z domkiem na ulicy Prezydenckiej 4, w sierpniu 1944 roku. Ojciec nie wziął ze sobą nawet bieżącego kalendarzyka. Jednak po paru miesiącach wrócił do starych przyzwyczajień i póki mógł swobodnie władać prawą ręką (to jest do połowy 1977 roku), prowadził dziennik⁹.

Należy sprostować, że ostatni wpis w zachowanym zeszycie, tj. „Kalendarzu Terminowym Państwowego Wydawnictwa Ekonomicznego”¹⁰, pochodził nie z połowy 1977 roku, ale z 1 stycznia 1977 roku¹¹. Więcej wpisów nie sporządzono.

Krzysztof Tatarkiewicz ostrzega ponadto potencjalnych czytelników *Dzienników* ojca, że są one:

⁴ Zob. tamże, s. 307–318.

⁵ Zob. tamże, s. 308.

⁶ Zob. tamże.

⁷ Zob. tamże.

⁸ Tamże, s. 309.

⁹ Tamże.

¹⁰ Zob. *Dzienniki Władysława Tatarkiewicza*, „Kalendarz Terminowy Państwowego Wydawnictwa Ekonomicznego” z 1976 roku, wpis z 1 stycznia 1977 roku.

¹¹ Zob. tamże.

bardzo lakoniczne. Z natury rzeczy nie nadają się więc do publikacji. Będą mogły natomiast stanowić kiedyś ciekawy materiał do badania trybu życia polskiego pracownika naukowego w trzeciej ćwierci XX wieku¹².

Opinia ta długo ciążyła i nie pozwalała nam podjąć ostatecznej decyzji o rozpoczęciu realizacji niniejszego projektu. Czytaliśmy wielokrotnie zachowany tekst pod różnym kątem. Zastanawialiśmy się, czy rzeczywiście jego publikacja jest niewskazana. Ostatecznie dokonaliśmy porównania zapisków Tatarkiewicza z innymi dziennikami polskich filozofów. Najbardziej odpowiednie wydały się nam *Dzienniki* Kazimierza Twardowskiego¹³. Dokonując porównania odkryliśmy, że Twardowski i Tatarkiewicz zapisywali swoje „dzienne sprawy” w sposób zbliżony. To właśnie przekonało nas ostatecznie do ich opracowania i opublikowania.

Historia *Dzienników* Tatarkiewicza wiąże się, jak wspomnieliśmy, z poszukiwaniami archiwisty Łukasza Ratajczaka. Parę lat temu odnalazł on, w jednym z magazynów Archiwum Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF, kilka niezidentyfikowanych kartonowych pudeł. Zaciekawiony znaleziskiem, sięgnął po pierwszy karton i zajrzał do środka. Okazało się, że znalazł w nim zapisane ręką Tatarkiewicza zeszyty. Pozostało jeszcze dowiedzieć się, skąd się tam wzięły i dlaczego nie zostały dotąd skatalogowane?

Ratajczak zaczął czytać odkryte przez siebie zeszyty. Podjął również decyzję, aby stary, pożółkły materiał archiwalny jak najszybciej zeskanować. W znalezisku znajdowały się również inne dokumenty, tj. część przedwojennych protokołów z seminarium filozoficznego (tzw. ćwiczeń estetycznych), które Tatarkiewicz prowadził w okresie międzywojennym na Uniwersytecie Warszawskim¹⁴. Stanowią one równie ciekawe dane archiwalne.

¹² K. Tatarkiewicz, „Posłowie do trzeciego wydania”, w: T. i Wł. Tatarkiewiczowie, *Wspomnienia*, dz. cyt., s. 309.

¹³ Zob. K. Twardowski, *Dzienniki*, cz. I, 1915–1927, cz. II, 1928–1936, do druku przygotował, wprowadzeniem i przypisami opatrzył R. Jadcak, Warszawa-Toruń 1997.

¹⁴ W Archiwum Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF znajdują się „Protokoły z seminarium filozoficznego [estetycznego] Tatarkiewicza”. Są tam zgromadzone: Zeszyt I: rok 1924/1925 – trymestr jesienny [Zeszyt Écru]; Zeszyt II: rok akademicki 1925/1926 – trymestr jesienny i wiosenny [Zeszyt Cynobrowy]; Zeszyt III: rok akademicki 1926/1927 – trymestr zimowy i wiosenny [Zeszyt Groszkowy]; Zeszyt IV: rok akademicki 1930/1931 [Zeszyt Szary]; Zeszyt V: rok akademicki 1931/1932 [drugi Zeszyt Szary], a także Zeszyt VI: rok akademicki 1934/1935, [Zeszyt Chabrowy]. Zeszyty te zostały przez nas przepisane i są obecnie redagowane.

Wróćmy jednak do *Dzienników* Tatarkiewicza. Ratajczak, po dokonaniu wstępnych prac archiwizacyjnych, zaczął się zastanawiać nad losami znaleziska. Postanowił zasięgnąć informacji u emerytowanego dyrektora Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF, Janusza Sieka. Odwiedził dawnego przełożonego, który podczas spotkania wyjaśnił historię odnalezionych zapisków filozofa.

Okazało się, że Tatarkiewicz na kilka miesięcy przed śmiercią powierzył *Dzienniki* ówczesnemu dyrektorowi wskazanej biblioteki, Januszowi Krajewskiemu¹⁵, skądinąd swojemu studentowi z lat 1946–1950, z którym utrzymywał ściśle kontakty na polu naukowym. Tatarkiewicz przekazał mu *Dzienniki* z prośbą o opinię, czy nadają się do publikacji. Liczył na to, że Krajewski podejmie prace nad przepisaniem i opracowaniem jego zapisków. Krajewski jednak odłożył na bok sprawę *Dzienników*, a jeśli do nich zaglądał, to sporadycznie. Cała sprawa przeciągnęła się aż do śmierci Tatarkiewicza. Po niej okazało się, że materiały rękopiśmienne, które Tatarkiewicz wraz z żoną Teresą uporządkował przed śmiercią¹⁶, zostały przekazane w jego ostatniej woli do Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego¹⁷. Nie zdziwi to nikogo, kto wie, że Tatarkiewicz z KUL-em od zawsze łączyły zażyłe relacje. Nie tylko był tam ze swoimi odczytami, wyładał, był nagradzany, czy odwiedzał przez wiele lat syna Krzysztofa, synową Annę oraz wnuka Jakuba. Lubił również „szperać” w archiwach i często odwiedzał Bibliotekę KUL-u.

¹⁵ W Archiwum Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF zachował się między innymi własnoręczny życiorys dyrektora Janusza Krajewskiego. Ten krótki i syntetyczny dokument obrazuje doskonale jego drogę do Połączonych Bibliotek, których był twórcą i wieloletnim kustoszem.

¹⁶ Dyrektor Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF, Janusz Krajewski, był doskonałym archiwistą. Pod koniec lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku Kazimierz Ajdukiewicz powierzył mu między innymi dorobek naukowy Kazimierza Twardowskiego, a powołany przez Krajewskiego zespół archiwistów prowadził na tym polu rozliczne badania archiwistyczne i kolajonerskie. Szerzej piszemy o działalności Krajewskiego i jego zespołu we „Wstępie” do I tomu *Lwowskich wykładów akademickich Kazimierza Twardowskiego*, wykłady przepisali, wstępem i wprowadzeniami poprzedzili R. Kuliniak, D. Leszczyna, M. Pandura, Ł. Ratajczak, Kęty 2018.

¹⁷ Zob. Materiały rękopiśmienne tudzież inne materiały złożone w „Darze” przez Rodzinę Władysława Tatarkiewicza, na jego wyraźną prośbę, do Biblioteki Uniwersyteckiej KUL. Zob. syg. 1493–1550.

Informacja o przekazaniu przez Tatarkiewicza materiałów rękopiśmiennych do Archiwum KUL-u nieco zdumiała Krajewskiego. Był przekonany, że zostaną złożone w darze Połączonym Bibliotekom WFiS UW, IFiS PAN i PTF. Miał nawet pewność, że tak się stanie. Współpracował i pozostawał w bliskim kontakcie z Tatarkiewiczem przez wiele lat. Jego pomoc była nieodzowna przy przygotowywaniu chociażby ósmego wydania *Historii filozofii* w 1978 roku, gdzie Krajewskiemu pomagały redaktorki Państwowego Wydawnictwa Naukowego Danuta Petsch i Elżbieta Nowakowska. Z zainteresowania Krajewskiego dorobkiem naukowym Tatarkiewicza zrodziła się również przygotowana przez niego *Bibliografia prac Władysława Tatarkiewicza*, która po raz pierwszy ukazała się w 1972 roku, jako załącznik do *Pism zebranych* filozofa¹⁸.

Ostatecznie materiały archiwalne po Tatarkiewiczzu nie trafiły do Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF, prowadzonych przez Krajewskiego. Z trudnych do ustalenia przyczyn, *Dzienniki* nie zostały zwrócone rodzinie Tatarkiewiczów. Po odejściu Krajewskiego na emeryturę i po jego śmierci, wspomniana dokumentacja trafiła w darze do Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF. Po latach okazało się jednak, że nie cały materiał archiwalny, przekazany przez Krajewskiego, uległ skatalogowaniu. Znalazły się tam przekazane przez Tatarkiewicza *Dzienniki* i protokoły seminaryjne. Dziś nie sposób dociekać, dlaczego tak się stało i dlaczego Krajewski tak postąpił? Należy raczej cieszyć się, że cudem zachowały się tak *Dzienniki*, jak i inne materiały archiwalne. Sam Tatarkiewicz zdecydował niewątpliwie słusznie, przekazując swoją spuściznę rękopiśmienną do Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, gdzie nadal są zgromadzone. Dzięki temu nie uległy rozproszeniu, zostały skatalogowane i zabezpieczone. Można do nich bez większych problemów dotrzeć i skorzystać.

¹⁸ Najstarszą „Bibliografią prac Władysława Tatarkiewicza” są *Prace ogłoszone drukiem w latach 1910–1929*, „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 1929/30, Kraków 1931, s. XXIV–XXVI; kolejną jest *Bibliografia naukoznawcza 1935–1936*, „Nauka polska”, Warszawa 1939, t. 24, 1939, s. 580–581; następną jest P. Grzegorzcyka, *Bibliografia prac Wł. Tatarkiewicza. Charakteria: rozprawy filozoficzne w darze Władysławowi Tatarkiewiczowi*, Warszawa 1960, s. 331–350; i wreszcie J. Krajewskiego, *Bibliografia prac Władysława Tatarkiewicza 1910–1971*, w: Wł. Tatarkiewicz, *Pisma zebrane*, t. 2, *Droga przez estetykę*, Warszawa 1972, s. 448–480, oraz uzupełniona wersja: J. Krajewski, *Władysław Tatarkiewicz. Bibliografia*, Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich i PAN, 1992, ss. 155.

Poszczególne noty w *Dziennikach* Tatarkiewicza mają zwięzłą treść i formę zdań prostych. Krzysztof Tatarkiewicz pisał wprost, że

Dzienniki jego Ojca mają charakter krótkich notatek, głównie przyczynkarskich i ważnych przede wszystkim dla przyszłego biografa lub badacza życia i okoliczności naukowych, wykreowanych przez filozofa¹⁹.

Znamienne pozostaje również to, że do dziś nie powstała biografia wyczerpująca i ujmująca wszystkie fakty oraz zdarzenia z życia filozofa. Dostępne są, co prawda, liczne materiały źródłowe, chociażby wydane dzieła filozofa. Napisano też na temat jego życia i twórczości naukowej dość znaczną ilość prac, artykułów oraz wspomnień. Czytelnik polski otrzymał ponadto *Wspomnienia Teresy i Władysława Tatarkiewiczów*, ostatnie wydanie w 2011 roku, oraz *Zapiski autobiograficzne*²⁰. Dostępne są i inne wspomnienia filozofa, chociażby jego zapiski marburskie²¹, a w materiałach archiwalnych w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL znajduje się ogromna korespondencja filozofa²². Nie ma jednak, jak wspomnieliśmy, wyczerpującej i źródłowej

¹⁹ K. Tatarkiewicz, „Posłowie do trzeciego wydania, T. i Wł. Tatarkiewiczowie, *Wspomnienia*, dz. cyt., s. 309.

²⁰ Zob. T. i Wł. Tatarkiewiczowie, *Wspomnienia*, Warszawa 1979 (wyd. I, wyd. II, 1981, wyd. III, 1998, wyd. IV, 2011).

²¹ Zob. *Zapiski do autobiografii*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1976, R. 21, nr 2, s. 193–247. Obok tej pracy trzeba też wymienić: *Rozmowy z Lorentzem*, opr. R. Jarocki, Warszawa 1981, s. 73, 236–238, 409; a także rozliczne wypowiedzi autobiograficzne: *Prawdziwe życie*, „Przegląd Kulturalny” 1961, R. 10, nr 51/52 (486/487), s. 14; *Moje przyjazdy do Nieborowa*, w: *Nieborów 1945–1970. Księga pamiątkowa*, Warszawa 1970, s. 154–156, *Moje pokolenie*, „Znak” 1970, R. 22, nr 7/8 (193–194), s. 942–945, czy też *Zapiski 1944–45*: Nigdy nie były natomiast w całości publikowane *Dzienniki Władysława Tatarkiewicza*, wstęp i opr. K. Tatarkiewicz, „Polityka” 1990, R. 34, nr 14 (1718), s. 14. Zob. też *Władysława Tatarkiewicza autoportret filozoficzny*, Warszawa 1987.

Zob. *Errinerungen eines Philosophen an Marburg*, „Alma Mater Philipina”, Sommersemester 1980 (zob. tekst „Przedmowy” do *Układu pojęć w filozofii Arystotelesa*, tłum. I. Dąbskiej, Warszawa 1978).

²² Zob. „Zbiory Władysława Tatarkiewicza 1982”, w: Archiwum Biblioteki KUL, syg. dotycząca korespondencji 1519–1543 (są to oczywiście listy przychodzące do Tatarkiewicza, te po roku 1944, tudzież inne odzyskane i zachowane bruliony listów wcześniejszych oraz innych pism).

biografii²³, która ujmowałaby i łączyłaby precyzyjnie w całość wszystkie jego zainteresowania, prezentując ważniejsze daty oraz okoliczności z życia filozofa. Przygotowując *Dzienniki* Tatarkiewicza do publikacji postanowiliśmy sporządzić taką biografię, która zważywszy na fakt, że młodzieńcze *Dzienniki* filozofa uległy wcześniejszemu zniszczeniu, dopowiadałaby ważne fakty i zdarzenia z jego dzieciństwa, wczesnej młodości, studiów, oraz dzieje przedwojennej kariery naukowej. Bez biografii filozofa publikacja samych *Dzienników* byłaby niepełna. Mamy nadzieję, że dzięki niej Czytelnik lepiej

²³ Warto wspomnieć o niektórych próbach biografii filozofa, artykułach i wspomnieniach. Są wśród nich: a) próby biografii: M. Jaworski, *Władysław Tatarkiewicz*, Warszawa 1975, ss. 132; Cz. Głombik, *Obecność filozofa. Studia historyczno-filozoficzne o Władysławie Tatarkiewicz*, Katowice 2005, ss. 208; A. Książek, *Tatarkiewicz*, Warszawa 2010, ss. 356; b) artykuły: H. Kowalenko, *Ze wspomnień z tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich. 1. W oczach studentki polonistki*, w: *Tajny Uniwersytet Ziemi Zachodnich – Uniwersytet Poznański 1940–1945*, Poznań 1961; J. Pelc, *Wspomnienia z lat 1942–1945*, w: *Z dziejów podziemnego Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 1961, s. 58–60, 99–103; M. Jaworski, *Piękne życie*, „Argumenty” 1974, nr 51/52 (863), s. 1–12; J. Legowicz, *Władysława Tatarkiewicza dzieło niepisane*, „Studia Filozoficzne” 1975, R. 31, nr 2(355), s. 240–242; A. Nowicki, *Garść wspomnień z lat 1936–1944: z okazji 90 rocznicy urodzin prof. dra Władysława Tatarkiewicza*, „Studia Filozoficzne” 1976, nr 4(125), s. 243–246; B. Dembowski, *Wspomnienia o Profesorze*, „Więź” 1980, R. 23, nr 6(266), s. 66–75; R. Wiśniewski, *Władysław Tatarkiewicz – filozof czy zbieracz myśli*, „Miesięcznik Literacki” 1980, nr 0, s. 86–93; J. Woleński, *Filozofia uprawiana porządnie: Leśniewski, Kotarbiński, Tatarkiewicz*, „Polityka” 1986, R. 30, nr 14(1509), s. 10; c) wspomnienia: I. Dąmbaska, *Władysław Tatarkiewicz*, „Nauka Polska” 1957, R. 5, nr 3(19), s. 113–120; I. Dąmbaska, *Antyk w dziełach Władysława Tatarkiewicza*, „Filomata” 1976, nr 300–301, s. 22–39; K. Zwolińska, *O badaniach Władysława Tatarkiewicza w zakresie historii sztuki i estetyki (autoreferat)*, „Ruch Filozoficzny” 1958, t. 18, nr 1/3, s. 28–29; B. Dziemidok, *Poglądy estetyczne Władysława Tatarkiewicza*, „Życie i Myśl” 1967, R. 17, nr 6(156), s. 36–50 i nr 7/8 (157/158), 1967, s. 196; T. Czeżowski, *Filozofia i sztuki piękne: rzecz o Wł. Tatarkiewicz*, „Studia Filozoficzne” 1971, nr 2(69), s. 49–51; B. Dziemidok, *Pluralizm estetyczny Władysława Tatarkiewicza*, „Studia Filozoficzne” 1971, nr 6(73), s. 121–141; J. J. Lipski, *O pięknej prozie Władysława Tatarkiewicza*, „Więź” 1976, R. 19, nr 7/8 (219/220), s. 30–37; St. Świeżawski, *Władysław Tatarkiewicz jako historyk filozofii*, „Tygodnik powszechny” 1976, R. 30, nr 13 (1418), s. 1–3; R. Wiśniewski, *Dobro, moralność, szczęście i piękno: studium aksjologii Władysława Tatarkiewicza*, Toruń 1976, ss. 340 [maszynopis rozprawy doktorskiej]; J. J. Jadczyk, *Rozdział z historii filozofii polskiej: Władysław Tatarkiewicz*, „Studia Filozoficzne” 1986, nr 12 (253), s. 179–194; *W stulecie urodzin Tadeusza Kotarbińskiego i Władysława Tatarkiewicza [Materiały uroczystości rocznicowej]*, „Ruch Filozoficzny” 1987, t. 44, nr 3/4, s. 235–254; M. Gołaszewska, *Władysław Tatarkiewicz – wielki humanista naszych czasów (w pierwszą rocznicę śmierci)*, „Studia Filozoficzne” 1981, nr 4(185), s. 55–61.

zrozumie tekst *Dzienników* oraz liczne konteksty w nim zawarte. Podzieliliśmy ją na dwie części. Pierwsza obejmuje lata od urodzenia, w 1886 roku, do 1939 roku i uzupełnia pierwszy tom *Dzienników*, tj. lata 1944–1960. Druga część dotyczy II wojny światowej, czasów powojennych, aż do początku 1977 roku, kiedy pisanie *Dzienników* zostało przerwane, a trzy lata później w 1980 roku filozof zmarł. Drugą część biografii staraliśmy się oprzeć o spisane i opublikowane oba tomy *Dzienników*, jak i na podstawie innych, zachowanych w Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej KUL materiałów.

Dzienniki Tatarkiewicza są, jak już wspomnieliśmy, publikowane po raz pierwszy w całości. Na ich upublicznienie otrzymaliśmy pisemną zgodę ze strony spadkobierców. W tym miejscu pragniemy serdecznie podziękować za tę uprzejmość Pani Annie Tatarkiewiczowej, synowej filozofa, oraz Panu Jakubowi Tatarkiewiczowi, jego wnukowi. Dzięki ich życzliwości nasze starania o wydanie *Dzienników* Władysława Tatarkiewicza urzeczywistniły się.